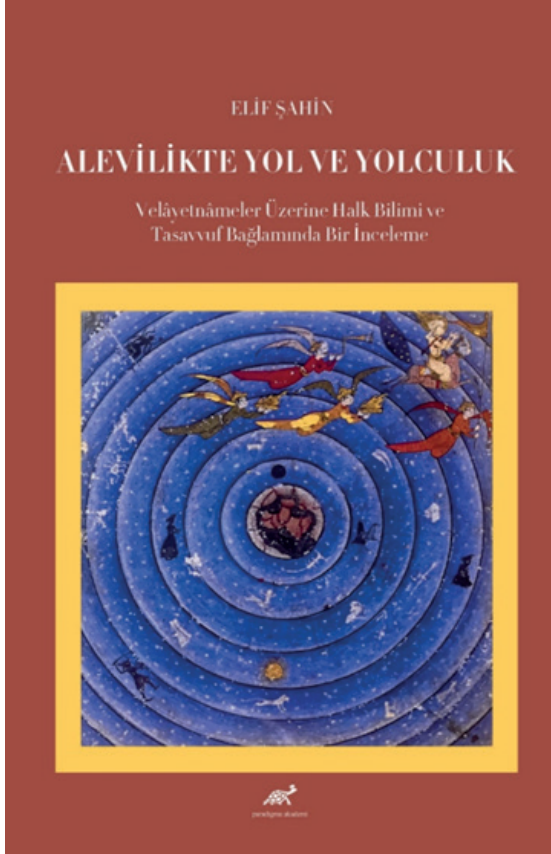

Şahin, Elif. Alevilikte Yol ve Yolculuk: Velâyetnâmeler Üzerine Halk Bilimi ve Tasavvuf Bağlamında Bir İnceleme (2023). Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları. 205 sayfa ISBN: 978-625-6822-04-7.

Mehmet ERSAL *

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, mehmetersal@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6761-390X.

Alevilik gerek geleneksel yapısıyla gerek mitik ve tasavvufi arka planıyla birden fazla disiplin tarafından incelenmeye müsait çok zengin bir kültürel birikime sahiptir. Birbirinden farklı disiplinler tarafından, bu disiplinlerin her biri farklı bakış açıları ve metodolojileri ile hazırlanan birçok çalışma, Alevilik sahasında yapılan bilimsel yayınların hem disiplinler arası yöntemlerle hem de anlatı ve ritüelleri kapsayan bütüncül bir bakış açısıyla oluşturulması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Elif Şahin tarafından kaleme alınan, editörlüğünü Doç. Dr. Bülent Akın ile yaptığımız *Alevilikte Yol ve Yolculuk: Velâyetnâmeler Üzerine Halk Bilimi ve Tasavvuf Bağlamında Bir İnceleme* isimli çalışma bu disiplinler arası, çok yönlü ve bütüncül bakış açısıyla hazırlanan yayınlara örnek teşkil etmektedir.

Aleviliğin güçlü ve zengin sözlü geleneği ile geleneksel yapısı zemininde oluşmuş velâyetnâmeler; inanç sisteminin ezoterik yapısı içerisinde oluşan ve yalnız inanç mensuplarınca paylaşılan “sır dili”ni yine sembolik bir dille aktaran yazılı metinlerdir. Evliyanın yaşam öykülerini, kerametlerini kendine has anlam dünyası ve diliyle menkıbevi üslupla anlatan eserler olan velâyetnâmeler hakkında yapılacak çalışmalar; ancak yer alan sembollerin, motiflerin ve metaforların bu inanç sistemine mensup, var olan mitik anlatıları ve ritüelleri yaşamının bir parçası hâline getirmiş toplulukların penceresinden; emik bir bakış açısıyla ele alınırsa doğru sonuçlar verecektir. Hem velâyetnâmelerin içerisinde doğduğu ve aktarıldığı bağlamı önceleyen hem de ayağını hem bilimsel zeminde tutarak farklı disiplinlerin metodlarından yararlanan bu bakış açısıyla oluşturulan eserler Alevilik çalışmaları alanında yapılan bilimsel yayınlar için yeni ve özgün yöntemlere kapı aralayacaktır. *Alevilikte Yol ve Yolculuk: Velâyetnâmeler Üzerine Halk Bilimi ve Tasavvuf Bağlamında Bir İnceleme* başlıklı çalışma, Aleviliğin önemli yazılı kaynaklarından olan velâyetnâme türündeki eserlerdeki yol ve yolculuk sembolizmini, mitik ve tasavvufi bağlamlarla ele alarak inanç sisteminin idrakine katkı sağlamayı amaçlamasıyla alanda özgün bir yer edinmeyi başarmıştır. Çalışmanın kapsamını Alevi geleneksel yapısının ve kültürel dokusunun en mühim unsurlarından olan velâyetnâmeler oluşturmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında ayrıntılı bir şekilde açıklandığı üzere “belirli bir inanç sistemi çerçevesinde oluşturulan ve toplulukların dinamiklerinde etkin rol oynayan anlatılar üzerine yapılacak bilimsel çalışmalar için bir örneklem belirlenmesi” (s.13) gerekliliği nedeniyle Alevi geleneğinde yaratılmış velâyetnâmeler içerisinde beş tanesi örneklem olarak belirlenmiştir. *Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*, *Otman Baba Velâyetnâmesi*, *Kaygusuz Abdal Velâyetnâmesi*, *Abdal Musa Velâyetnâmesi* ve *Karaca Ahmet Velâyetnâmesi* inanç sisteminin ortak mitik ve sembolik

anlam dünyasını yansıtmaları bakımından örnekleme olarak seçilmiş, yine örnekleme desteklemek adına yer yer Demir Baba, Hacım Sultan ve Şücaaddin Veli adına yazılan velâyetnâmelere de başvurulmuştur.

İnanç sistemi bağlamında oluşan tüm mit, ritüel ve sözlü/yazılı anlatılar arasında muhakkak bağlantı bulunmaktadır. Aynı geleneksel yapı, sembolik anlam dünyası ve mitik tasarıdan doğan tüm bu halk bilimi ürünleri birbiriyle bağlantılıdır ve bunlardan herhangi birinde bulunan sembolik kullanımlar diğerlerinde de farklı yönleriyle karşımıza çıkar. Bu nedenle inanç sistemi içerisinde oluşturulmuş anlatıların incelenmesi hususu, tüm bu anlatı ve uygulamaları bütüncül bir bakış açısıyla beraber okumayı gerektirir. Söz konusu çalışmada bu gereklilik “Sembolik okuma yaparken inanç sistemine dair tüm elementler, mit-ritüel ve icralar bir araya getirildiğinde inanç sisteminin kendine özgü ezoterik ve sembolik dili çözümlenebilir.” (s.19) ifadeleriyle belirtilmiş ve velâyetnâmeler Alevi inanç sistemi içerisindeki ritüeller, mitler ve Alevi âşıklar tarafından oluşturulmuş manzum metinlerle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Literatürde velâyetnâmelerle ilgili tarih, edebiyat, halk bilimi gibi farklı disiplinler çerçevesinde çeşitli yöntemlerle incelemeler bulunsa da yukarıda sözü geçen bütüncül bakış açısının velâyetnâmelerin sembolik dilini çözümlenmede kullanılması, eseri özgün bir noktaya taşımaktadır.

Aleviliğe dair kabullerin, ilkelerin, inanç sisteminin gereklerinin ve mitik tasarımının aktarımı noktasında önemli bir işlevselliğe sahip olan velâyetnâmelerde tüm bunların inanç sistemi mensuplarınca korunarak aktarımı noktasında “yol ve yolculuk” önemli bir sembolizme sahiptir. Bu sembolizmin idrak edilmesi ve çözümlenmesi amacıyla yola çıkılan çalışma Giriş (s. 11) ve Sonuç (s. 179) kısımları haricinde üç ana bölümden oluşmaktadır. “Türk Edebiyatında Velâyetnâme” (s. 21) başlıklı birinci bölümde velâyetnâmelerle ilgili genel bir bilgi verilerek velâyetnâme türünü tartışırken bilinmesi gereken kavramlar açıklanmıştır. Bu bölümde velâyetnâmeler genel bir çerçevede içeriği, işlevleri ile yaratıldığı ve aktarıldığı bağlamları, bir anlatıcı tipine sahip olup olmadığı ve türsel özellikleri bağlamında tartışılmıştır. Aleviliğin kendine has anlam dünyası ve geleneksel yapısında yaratılmış sözlü kültür ürünleri olan menkabelerin yazıya geçirilmesiyle oluşturulan velâyetnâmeler, bir velâyetnâme yazma geleneği oluşturduğundan ilgili bölümde “Velâyetnâme Yazma Geleneği” isimli alt başlıktaki tartışmalar gerekli hale gelmiştir. Bu alt başlıkta velâyetnâmelerin hem sözlü hem de yazılı kültür alanlarıyla ilişkili olduğu gerekçesiyle “Sözlü ve Yazılı Kültür Bağlamında Velâyetnâmeler” alt başlığında Walter Ong’un *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü*

Teknolojileşmesi isimli kült eserindeki sözlü ve yazılı kültüre dair belirlediği prensipler etrafında tartışılmıştır. Ek olarak velâyetnâme türündeki anlatıların yaratım koşulları ve muhatabı tarafından hangi kabullerle ele alındığı meselesi velâyetnâmelerin türsel nitelikleri ortaya konarak “Halk Biliminde Türk Tartışmaları Işığında Velâyetnâmeler” isimli alt başlıkta açıklanmıştır. Bu noktada velâyetnâmeler; Dundes, Ben-Amos, Malinowski, Bascom, Degh gibi halk bilgisi ürünlerini canlı yapılar olarak ele aldıkları fikir ve metodolojilerinden yararlanılarak halk bilimi disiplininin tür konusuna yaklaşımı ve değerlendirmeleri ışığında tartışılmıştır.

Çalışmanın “Yol ve Yolculuk” (s. 65) bölümünde, eser için temel nitelikte olan bu kavramlar yine Mircea Eliade, Joseph Campbell, Mihail Bakhtin, Vladimir Propp, Carl Gustav Jung gibi antropoloji, mitoloji, psikoloji, edebiyat gibi farklı disiplinlerden araştırmacıların da çalışmaları doğrultusunda karşılaştırmalı incelenmiştir. Bu doğrultuda yol ve yolculuk kavramları bu bölümde üç farklı alt başlıkta mutlak hakikate yolculuk, kendini arama ve keşfetme yolculuğu ve mistik yolculukta yol gösterici bağlamlarında incelenmiştir. Yol ve yolculuk kavramlarının Alevi inanç sistemindeki sembolik kullanımlarına geçilmeden önce farklı mitolojilere ait anlatılardaki yol/yolculuk kavramlarının sembolik anlamlarının değerlendirilmesi, velâyetnâmelerdeki yolculuğun izini sürmek için bir temel oluşturmuş ve eserin anlaşılabilirliğine katkı sağlamıştır.

Çalışmanın üçüncü ve ana bölümü olan “Velâyetnâmelerde Yol ve Yolculuk” (s.93) isimli başlıkta belirlenen örneklem çerçevesinde yol ve yolculuk kavramlarının izi sürülmüş ve gerek inanç sistemi bağlamında yaratılan manzum metinler gerekse geleneksel yapıda oluşan ve günümüzde de canlılığını sürdürmeye devam eden ritüellerle karşılaştırılarak bütüncül bir biçimde incelenmiştir. Alevilik inanç sisteminin genel ilke, kabul ve gereklerini kapsayan yol/erkân sisteminin velâyetnâmelerdeki görünümü farklı bilimsel yayınlar çerçevesinde yapılmış saha çalışmalarından istifade edilerek “Velâyetnâmelerde Yol/Erkân Kavramı Çerçevesindeki Unsurlar” alt başlığında incelenmiştir. Ek olarak velâyetnâmelerin temelini oluşturan keramet motiflerinden yol ve yolculuk ile ilgili olanlar “Velâyetnâmelerde Yol ve Yolculuk Kavramlarıyla İlgili Keramet Motifleri” alt başlığında tayy-i zaman/tayy-i mekân ve don değiştirme motifleri örnekleriyle ele alınmıştır.

Velâyetnâmelerin kurgusal düzlemi çerçevesinde, velilerin çeşitli amaç ve misyonlar doğrultusunda çıktıkları yolculuklar “Velâyetnâmelerde Zahiri Yolculuk” alt başlığında incelenmiştir. Bu alt başlıkta, velilerin zahiri yolculukları; bireysel ve toplumsal

dönüşüm noktasındaki işlevler bağlamında, Horasan ve Rum coğrafyalarıyla anılan ve birbirinin devamı olarak kabul gören sufi ekoller ile Anadolu'ya yapılan akınlar bağlamında tarih disiplininde yapılan çalışmalarla birlikte okunmuş ve tartışılmıştır. Bu aşamada velilerin fiziki yolculuk güzergâhları, yolculukları esnasında uğradıkları yerlerle ilgili velâyetnâmelerdeki ipuçları, durakları ve varış noktaları ele alınmıştır. Velilerin zahiri yolculukları; onların “karizmatik önderler” olarak tarih seyriindeki önemleri ve gittikleri coğrafyalardaki tarihî yapılar, sözlü anlatılar gibi kültür unsurlarını kaydetmeleri çalışmanın bu bölümünde vurgulanmıştır. Bu vurgular, velilerin aynı zamanda velâyetnâmelerde büründükleri seyyah rolünün de altını çizmektedir. Tüm bu tespitler velâyetnâmeler için önemli ve özgün değerlendirmelerdir.

Velâyetnâmelerde; âlem-Tanrı-varlık ilişkisi düzlemindeki külli devinim ve velilerin değişim, dönüşüm yolculukları, insan-ı kâmil olma yolunda katettikleri aşamalar, Jung'un tabiriyle “yeniden doğuş”ları “Velâyetnâmelerde Ezoterik Yolculuk” başlığı altında incelenmiştir. Bu noktada yazara göre inanç sistemi içerisindeki devir ve velâyet anlayışları ile inanç sisteminde “mürşit elinden doğma” olarak adlandırılan velinin tekâmülü velâyetnâmelerdeki batınî yolculuğu oluşturur. Bu tespitler doğrultusunda “ezoterik yolculuk” çalışmada hem aşkın hem de içkin boyutlarda Jung'un arketip kuramı bağlamında okunmuştur. Söz konusu aşkın yolculuk, çalışmada “Kozmik Döngü, Devir Anlayışı ve Velâyet Nurunun Yolculuğu” alt başlığında ele alınmış ve velâyetnâmelerdeki aşkın yolculuk, farklı mitolojilerden manzum metin örnekleri ile devir nazariyesi bağlamında yazılan devriye türündeki şiirlerle karşılaştırılmıştır. Ezoterik yolculuğun ikinci boyutu olarak ele alınan içkin yolculuk ise “Kendilik Bilgisine Ulaşma: Kahramanın Ruhsal/İçkin/Öznel Yolculuğu” alt başlığında ele alınarak velinin tekâmül yolculuğu yine Jung'un bireyleşme süreci, Campbell'in ise monomit adını verdiği ruhsal dönüşüm yolculuklarıyla karşılaştırmalı okunmuştur. Aşkın ve içkin olarak tasnif edilen bu ezoterik yolculukların velâyetnâmelerdeki görünüşleri incelenerek sembolik çözümlemeler yapılmıştır.

Yazar, çalışmanın sonuç kısmında aşkın ve içkin yolculuklar olarak adlandırılan bu döngülerin ve tamamlanma/bütüne kavuşma süreçlerinin; birbirini takip eden geçiş ritüelleri, kurgulanan olay örgüleri ve sembolik unsurlarla velâyetnâmelerde yer aldığını belirterek yol ve yolculuk kavramlarının velâyetnâmelerde tüm bunları sembolize etmek için bir eğretileme alanı yarattığını belirtmiştir. Yol ve yolculuk kavramları temelinde, Aleviliğin en önemli yazılı kaynaklarından olan velâyetnâmelere dair bu sembolik okumalar şüphesiz inanç sisteminin doğru bir şekilde anlamlandırılmasına katkı sağlamakta, günümüz dünyasının gündemindeki modernleşme, kentleşme,

küreselleşme gibi süreçlerden olumsuz etkilenmesi önünde engel niteliğinde durmaktadır. *Alevilikte Yol ve Yolculuk: Velâyetnâmeler Üzerine Halk Bilimi ve Tasavvuf Bağlamında Bir İnceleme* isimli bu çalışmanın, Aleviliğin geleneksel yapısının idrak ve muhafaza edilerek aktarımı konusunda akademik alana farkındalık katan yeni bakış açısı ve metodoloji kazandıracığı kanaatindeyiz.